

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 2 • NR 20 • 1969 • SIDE 450–467

De skandinaviske kongevåbener i Wijnbergen-våbenbogen

Norge Osland, Man og Orknøyene

Av Hallvard Trætteberg

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldinen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Norge, Island, Man og Orknøyene

Av Hallvard Trætteberg

NORGE

VÅPNET for le Roy de norue-
(gi)e i Armorial Wijnbergen fra
siste del av 1200 årene svarer i inn-
hold ikke helt til noen norsk utgave
av Norges kongevåpen men viser sam-
svar i de store hovedtrekk. Man har
for seg en ufullstendig gjengivelse av
kong Eirik Magnussons våpen av 1280
eller snarere det av 1285, eller av Hå-
kon 5.s av 1299 ff. og de følgende
norske kongers. — Løvevåpnet har
som kjent stabilt innhold fra og med
1285.

Våpenboka har dette bilde (skjold
30 × 25 mm): *på rødt en opprett
gull**) *løve som (med tre labber) holder
en (langhaftet) gull øks.*

Altså de samme hovedfarger som er
dokumentert for Norges kongeløve al-
lerede i den velkjente våpenbeskri-
velse i sagatekst ca. 1220 (Morkinskin-
na) og som også iakttas av Mathæus
Parisiensis i hans bokmaleri ca. 1250
av et norsk kongevåpen. Ellers er dis-
se avvik å notere:

Eiendommeligheter i våpenrullen

I våpenboka er løven ukront, i norske
kongesegl m. v. fra og med 1280 alltid
kront. Våpenboka har gult (gull) øks-
blad, men det er i norsk tradisjon
nesten alltid av sølv = hvitt (riktig
gjengitt 1378 i Meklenburg-krønikens
miniatyrmaleri). I norsk kongesegl
1280-85 står løven på rosestrødd

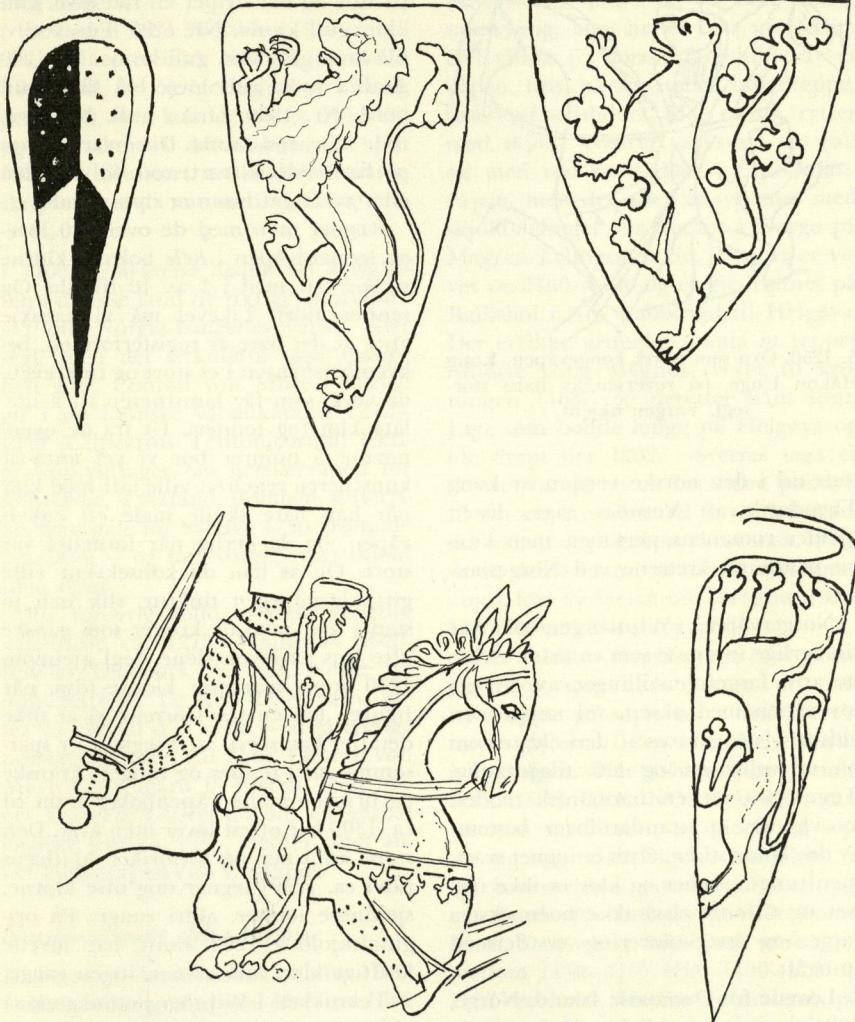
skjoldbunn, men fra 1285 alltid på
glatt bunn uten rosene. — Våpenboka
har ikke rosene; det kan skyldes den
usikkerhet våpentegneren ofte viser i
kongerike-avsnittet, eller også at våp-
net er tegnet ut fra en modell etter
1285. Den norske løvefremstilling som
boktegneren nærmer seg mest til er
den i Håkon 5.s hertugsegl 1292; der
har løven øks (med vertikalstillet
skaft), men ikke krone; men dette
hertugskjoldet har bord, til forskjell
fra kongeskjoldet.

I den formelle behandling gjør
Wijnbergen et tydelig avvik fra de
tidlige norske fremstillinger ved å tegne
langt øksskaft holdt av tre løve-
labber. I de mange norske fremstillinger
i segl og sølvsmekunst 1280-ca.
(1330 eller) 1350 er skaftet kort og
konsekvent holdt av bare de to frem-
labbene, som naturlig er. Forlenget
skaft omklamret av tre labber er et
yngre stiltrekk, det antydes i dronning
Blanca av Namurs segl 1346 og 1358
og hennes manns Håkon 6.s 1358 og
er klart gjennomført i Eirik av Pom-
merns kongesegl 1398 og i Gelres vå-
penbok ca. 1386. En engelsk riksarkivar
biskop Walter Stapleton registrerte
1323 ff. traktater og brev i det engelske
kongearkiv og tegnet i kata-
logen og på merkelappene diverse vå-
pen og merker i enkle streker som
kjenningsstegn. Han gjengir her kong
Eiriks våpen av 1280 og tydeligvis di-
rekte etter hans eldste segl, og Staple-
ton forsømmer da ikke å utstyre løven
med både øks, krone og rose-mønster-
ret. Wijnbergen-kunstneren har vel
arbeidet etter andre kilder, og jeg

*) Gull og sølv er, som vanlig i våpen-
bøker, gjengitt med gult og hvitt.

skulle tro mest etter verbale våpenlister og notater; slike kunne letttere sirkulere mellom landene enn segl el-

ler malte registre. Eksempel på en skriftlig norsk våpenliste fins fra Magnus Lagabøters eller Eirik Magnus-

1. Ca. 1160-1180. Fantasivåpen på Ballisholteppet. Svart og gult, borden rød. – 2. 1225. Riksstyreren Skule Jarls løhevåpen i hans skjoldformede segl. Farger ukjent. – 3. Ca. (1225)-1250. Den norske kongeættens (?) våpen gravert bak på et bronsefat med rikt bildeverk av Limoges-emalje på framsiden. Funnet i Oslo havn 1863 (Oldsaksaml. Oslo). – 4. 1265. Kong Magnus Lagabøters rytterportrett på reversen av hans første storsegls, med løve i skjoldet (likesom på hans fars, Håkon den Gamles segl 1236).

Våpnets farger var gull på rødt. – Fig. 1-10 og 12-16 er tegnet av forfatteren.

5. 1250. Ørn som norsk kongevåpen. Kong Håkon Unge, på reversen av hans stor-segl. Farger ukjent.

sons tid i den norske versjon av kong Theodorik av Veronas saga, listen gjelder romanens personer, men kunne passet på kretsene ved Norges hof-fet.

Norgesvåpet i Wijnbergen-boka har sin særlige interesse som en av de eldste bevarte fargefremstillinger av Norges løvevåpen med øksen, vel neppe den eldste — men la oss si den eldste som nå er velbevart og lett tilgjengelig. Tegningen gir en harmonisk modell av våpnet, en standardform bestemt av det koloristiske. Øyet er tegnet svart, men tunge, tenner og klør er ikke tegnet og tilfører altså ikke noen ekstra farge, og overkolorering er dermed unngått.

Løvene for Danmark, Island, Norge, Sverige er tegnet klo-løse. I fargetrykket av manuskriptets kongeavsnitt folio 35 r. og 35 v. ser vi 21 våpen med løver eller løveføtter, men bare i 5 av disse skjold har føttene klør. Der slike fins gir de et ekstra fargeinnslag, men et diskret innslag, for klørne er tegnet

små, bare så vidt synlige. Kombinasjonene i kongeavsnittet er (se plansjen): Nr. 1260 Babylon svart, sølv løve røde klør, rød tunge. Nr. 1276 Kypros, på sølv og blå stripene en rød løve, gull klør, gull krone. Nr. 1287 Tunis sølv, blå løve, gull klør, gull krone. Nr. 1299 Arabia rødt, gull løve, blå klør, gull bord. Nr. 1300 Afrika gull, blå løve, røde klør, rød krone. Disse variasjoner på henholdsvis svart, rød, sølv, gyllen eller tvefarget bunn er opplysende.

Regner man med de over 100 løve-og leopardvåpen i hele boka er klørne neppe tatt med i 1 av 10 tilfelle. Og tenner aldri. Likevel må vi kanskje anta at det bare er registerformen, bekymhetshensyn i et stort og tidkrevende verk, som får kunstneren til å ute-late klør (og tenner). Ut fra de ovennevnte 5 numrer bør vi vel anta at kunstneren regelrett ville tatt med klør når han bare skulle male ett enkelt våpen, og da særlig når formatet var stort. Og at han da konsekvent ville gitt klørne egen tinktur, slik han jo stadig gjør med de kroner som ganske ofte fins på løvehodene. Segl gjennom 1200 årene markerer klørne (dvs. når figuren har en viss størrelse så at slike detaljer kan sees), men seglene er sparsomme med tenner og tunger. Franske og britiske malte våpenbøker fram til ca. 1300 har oftest løver uten klør. Den store kunstner og historiker Mathæus (død ca. 1259) tegner dog ofte klørne, sjeldnere tenner, aldri tunge. På originalskjold i 1200 årene har løvene kraftige klør, små tenner, ingen tunge.

Teknikken i Wijnbergen-boka er, såvidt sees, rent pensesarbeide uten hjelp av penn. En spiss pensel som gir nette små detaljer i dyrenes kontur. Ragget blir dradd ut i hårtynne strøk. Litt forskjellig fra stilten hos den samtidige kunstner i den engelske rulle B 29 (hos College of Arms) ca. 1270—80, hvor en

bredere pensel synes å inneholde mørke vann og kan gi flytende og meget levende strøk. Mathæus tegnet ca. 1244 sine fleste våpen med strek og fylte ut med farge.

Boksiden folio 35 r. ble i 1933 publisert i svart avtrykk i Norsk Historisk Tidsskrift, av Norges minister i Haag Jens Bull, med kommentar (s. 545–548), og han skrev i Aftenposten 10. juli 1933 en illustrert artikkel om manuskriptet som da var utstilt i Haag.

*

I 1100–1200-årene hadde vel øvrigheten i diverse land de riktige opplysninger om Norges-kongenes våpen eller segl, men det sirkulerte også mange helt gale. Conrad von Mure i Zürich gir i sin latinske våpenkatalog 1242–1249 (*Cliparius Teutonicorum*) riktige opplysninger om herskervåpen for Frankrike, Tyskland, Böhmen, Østerrike, men gale for Sverige – to grøngule pikebarn – og for Norge: svart skjold uten figur.

En førøvrig solid engelsk skriftlig våpenliste ca. 1275, Wallford's Roll, tildeler Danmark en stut, Norge en oppselet hest: *Le Roy de Norwey, gule le vn chivall d'or selle – altså riktige norske tinkturer, gal figur.* Conrad von Mure lot Ungarn få hesten. Den meget korrekte Glover's Roll, en verbal engelsk liste ca. 1255, medtar intet annet kongevåpen enn Englands.

Norges-våpnets eldre historie

La oss se på det faktiske i tida før 1280.

Norges kongevåpen ca. 1204–ca. 1280 var en opprett løve, gull på rødt. Men hvor langt tilbake går dette våpnet?

Da Kong Magnus Erlingsson (1161–1184) falt i Norefjord-slaget 1184 hadde han «tvefarget skarlakens-kjortel, halvt hvit og halvt rødt. Og med samme skurd og farger var Magnus Man-

ge kledd» (dattersønn av Orknøy-jarlen Ragnvald) sier Sverres saga. At en konges drakt, på dette tidlige tidspunkt, gjengir et kongevåpen, «kløvd av sølv og rødt», er vel ikke særlig sannsynlig, men heller ikke utenkelig. Det eldste (?) norske fargebilde av et våpen fins på et norsk båtdekk, hvor månedsbildet Mai er en rytter med skjold kvadrert av svart og gull og med rød bord. Det er et fantasivåpen, men det viser at systemet med skjold-delinger var kurant i Norge på Magnus Erlingssons tid. Teppet er vevet ca. 1160–1180 og er gjenfunnet på Ballishol i Nes, nabobygd til Helgøya. Det er ikke urimelig å anta at teppet tilhørte kong Magnus (vevet til kroningen 1163?) og deretter hans sønn Inge som bodde lenge på Helgøya og ble drept der 1202. –Sverres saga er skrevet før 1202; en litt eldre parallel til det nevnte tekststed finns i den franske roman om Theben, skrevet ca. 1150: «escu demé blanc, et demé roge come sanc», ført av Melampus (Wagner 1956, Heralds and Heraldry s. 13).

Det «eldste» fargelagte norske «kongevåpen» som vites bevart, er malt høyt oppe på søyle nr. 8 fra koret i høyre søylerad i den store fødselskirke i Betlehem. Her står i stort format «**OLAUUS REX NORWAGIE**», majestetisk med krone og glorie og septer, og holder sitt skjold. I skjoldet er *liljekors mellom roser innenfor en tagget bord*. På nabosøylen står Sankt Knut. Det norske bildet må være malt mellom 1150–1187 eller 1100–1187 (i 1187 erobret Saladin Jerusalem) på norsk oppdrag. Sagatekstene i 1200 årene lar Kong Olav føre kors på hjelm og skjold i tida 1016–1030, og på to norske altermalerier ca. 1250 og 1300 har Sankt Olav og hans menn rødt skjold med gull kors. Men ingen regjerende norsk konge 1150–1380 vi-

tes selv å ha ført et slikt kongevåpen eller et korsbanner som norsk nasjonalmerke.

Kong Sverre (1177–1202) har antakelig ført løve eller ørn. Han hadde rødt skjold i 1181, men figur i skjoldet nevnes ikke. Hans fane, skjold og hjelm ble hengt over hans grav i Bergens domkirke i 1202, men figurer nevnes heller ikke da. «Suerus rex Magnus, ferus ut leo, mitis ut agnus» var omskriften i Sverres segl (iflg. William av Newbury III. 6, skrevet ca. 1197) og Sverre sier det samme i en tale til hirden: «Vær modige som løver i krig, spake som lam i fred». Mulig indikeres at seglet inneholdt løve (og lam) under kongens tronbilde, mulig stod det løve i ryterskjold i seglet. En me-

get mulig teori, men den kan ikke støttes av noe direkte bevis.

Sverre-sagaens hovedemne er innbyrdes krig mellom norske konger, kongsemner og høvdinger og det nevnes ofte faner for kong Magnus (1161–1184), kong Sverre, for tre jarler og for diverse andre høvdinger, men om fanene hadde figurinhold og hva dette isåfall var, nevnes ikke. Sverres egen, berømte fane blir etter kroningen (1194) kalt Sigerfluga, et navn som G. Storm har foreslått å tyde slik at fanen hadde bildet av en ørn. Navnet alene er for lite å bygge på, for f. eks. en billedlös fane kunne godt nok hete «fluen» ut fra sin form med de vanlige to-tre fliker. Men teorien styrkes av det faktum at Sverres sønnesønns sønn

6. Ca. 1150. Sankt Olav med øks og verdenskulen. Steinstatue, Hangelösa, Västergötland. — 7. Ca. (1225)-1250. Norsk antemensale fra Kaupanger; en av Sankt Olavs krieger i scenen der kongen blir drept i Stiklestad-slaget (Hist. mus. Bergen).

kong Håkon Unge har ørn i sitt skjold i 1250, en ørn han ikke kan ha arvet etter sin morfar.

Norske skipsfaner av bronse i tida ca. 1000–1250, de fins nå i museer og kirker, har plastiske eller flate løver, draker og ormer, og fugl (ørn?). Olav

Haraldsson førte i 1016 en poseformet hvit drakefane av tøy, den førtes også i kamper etter hans død og stod i 1177 i Nidaros domkirke og ble derfra tatt ut til kamp mot Sverre, som erobret den og satte den tilbake i kirken. Sverre kalte seg Sankt Olavs bannerfører, men det er nok utenkelig at Sverre selv førte drake, den var foreldet.

Etter tidens skikk kan Sverre ha hatt et billedmotiv i skjoldet, et annet i fannen. Eller billedlös fane. Noen konklusjon kan ikke let velges: ørn eller løve er omrent like sannsynlig som Sverres fane- eller skjoldmerke.

Sverres sønn kong Håkon regjerte 1202–1204; hans våpen er ukjent. Sverres søstersønn Inge Bårdsson var deretter konge 1204–1217; også hans våpen er ukjent, men var sannsynligvis det samme som hans halvbror Skules, *en opprett løve*. Over Ingess grav oppsatte Skule «et kostelig verk, skulptert og malt og gullbelagt og med hans våpen uthugget og malt». Gull må etter dette ha vært våpnets bunnfarge (menes Storm) eller (*mer sannsynlig vil jeg tro*) figuren var gull.

Jarlen Skule Bårdsson var riksstyrer 1217–1223 under Håkon Håkonssons mindreårighet, og førte en opprett løve i sitt skjoldformede segl – avtrykk fins 1225 – og har uten tvil ført samme løve som sitt kongevåpen i den korte tid 1239–1240 da han som opprørskonge feidet mot sin egen svigersonn kong Håkon.

Håkon Håkonsson («H. den Gamle») var konge 1217–1263, overtok styret 1223 og ektet 1225 Skules datter.

Håkons våpen kjenner vi fra hans yngre storsegls som han fikk i gave fra Englands konge i 1236. Våpnet er en opprett løve, godt synlig i det smale skjold tilhørende ryterbildet på seglreversen, og han kan vel ha ført løven helt fra 1217.

Etter skriftlige vitnesbyrd ca. 1220 og ca. 1240 kan vi med sikkerhet anta at Håkons løve var av *gull på rød bunn*. Kongesagaene, slik de foreligger i den eldre samling Morkinskinna, nedskrevet ca. 1220, beretter at kong Magnus Barfoot da han falt under en kamp i Irland år 1103, hadde «rødt skjold og i det var malt en løve av gull» (oc var scrafat a leo með gulli). Snorre Sturlason som var i Norge 1218–20 og 1237–39 og samlet tradisjoner til sitt store kongesagaverk, nedskrevet ca. 1240, sier det samme, og tilføyer at Magnus hadde rød kjortel med en løve innsynt foran og bak med gul silke. Det er god latin (Blom 1867, Storm 1894) å ta dette for en opplagt anakronisme når våpnet henføres til kong Magnus i 1103. Men disse skriftsteder gir indirekte og klart nok bevis for at den regjerende norske konges våpen i 1220–30-årene var fiksert som gull løve på rødt, og at den forekom både på skjold og på drakt. Håkon Håkonsson brukte også, som vi kan se i arkivene, rød-og-gul seglsnor ved sitt kongesegl (diplom 1243), likeså Eirik Magnusson (1285–92), men Magnus Lagabøter har rød-og-gul-og-grøn (1265).

Magnus Barfoot var Håkon den Gamles tiptipoldefar. Alexander Bugge har (1914 Vidsk. selsk. Skr.) gitt indisier fra irske kilder for at Magnus virkelig kan ha hatt løve («heraldisk» eller «ikke-heraldisk») på sitt skjold i 1103, dvs. ca. 25 år før Geoffrey Plantagenets berømmede og ekte heraldiske løvehånd-

(fortsættes side 458)

Tekst til farveplanchen overfor, en givelse i ca. to tredjedeles størrelse af side »Fo. 35 R« i Wijnbergen-våbenbogen fra o. 1265-88. Teksten i håndskriften står oven over det våben den hører til.

Ce sont tous roys, »Alle disse er konger«

Øverste række

le Roy de france, kongen af Frankrig: blåt felt mønstret med gule franske liljer.

le Roy despaingne, kongen af Spanien: firdelt af rødt hvori et gult kastel med sort port og sorte vinduer (Castilien), og hvidt hvori en oprejst løve, purpur (León).

le Roy de jerusalem, kongen af Jerusalem: i hvidt felt et svævende korset kors ledsgaget af 15 små græske kors, alt gult.

le soudan de babilonie, sultanen af Babylon (på korsfarertiden en by ved Cairo i Ægypten): i sort felt en oprejst løve, hvid, med rød tunge og røde kløer.

Næstøverste række

le Roy de sezile, kongen af Sicilien: blåt felt mønstret med gule franske liljer og herover en rød turnerkrage med fire snipper.

le Roy darragon, kongen af Aragonien: i gult felt fire røde pæle. (Den løve-figur som anes, må være fra bladets anden side).

le Roy dengleterre, kongen af England: i rødt felt tre gående gule løver med hovedet en face, anbragt over hverandre.

Tredje række

le Roy de portugal, kongen af Portugal: i hvidt felt fem skjolde, blå og strøet med hvide besanter, anbragt som et andreas-kors og de fire yderste med spidsen mod det midterste, det hele inden for en rød bort belagt med gule kasteller.

le Roy dalemaingne, kongen af Tyskland: i gult felt en sort ørn.

le Roy de boeme, kongen af Bøhmen: i rødt felt en oprejst hvid løve med dobbelt Hale og gul krone.

le Roy de hongrie, kongen af Ungarn: fem gange tværdelt af hvidt og sort, herover en gul eskarbunkel, dvs. et ottearmet kors hvis arme ender i franske liljer.

Fjerde række

le Roy de denemarche, kongen af Danmark: i gult felt strøet med røde såblade tre gående blå løver med hovedet i profil, anbragt over hverandre. – Se side 445 og specielt vedrørende »søbladene« side 448.

le Roy dermenie, kongen af (Lille) Armenien: i gult felt en oprejst rød løve med hovedet en face.

le Roi dezclauonie, kongen af Slavonien: i blåt felt strøet med gule græske kors tre naturligt farvede kvindehoveder, en face og med gule kroner.

Femte række

le Roy de nauarre, kongen af Navarra: i rødt felt en treszure omsluttende et ottearmet stregkors, det hele bestående af gule besanter.

le Roy descosce, kongen af Skotland: i gult felt en oprejst løve inden for en dobbelt treszure besat med franske liljer, hveranden pegende udad, hveranden indad, det hele rødt.

lempreur de constantinouble, kejseren af Konstantinopel: i rødt felt et kors mellem fire ringe, hver af disse omsluttende ét og omgivet af fire græske kors, det hele gult.

le Roi de pariologre, kongen af Palæologos (dvs. det byzantinske dynasti som var kejsere i Konstantinopel 1261-1453): i rødt felt et kors mellem fire store B'er, det hele gult.

Næstnederste række

le Roy de noruee, kongen af Norge: i rødt felt en oprejst løve som holder en øks, det hele gult. – Se side 450.

le Roi de chipre, kongen af Kypern (af huset Lusignan): tværtribet (16 gange) af hvidt og blåt, herover en oprejst rød løve med gule kløer og gul krone.

le Roi de men, kongen af Man: i rødt felt tre hvide brynjeklædte ben med gule sporer, forenet i midten som en triskele. – Se side 465.

Nederste række

le Roi desues, kongen af Sverige: i blåt felt en oprejst gul løve. – Se side 468.

le Roi de combre, kongen af Coimbra

(?) (stad og distrikt i Portugal): i rødt felt tre springende gule lam, to, ét.

le Roi dirlande, kongen af Irland: i blåt felt en gul harpe.

le Roi de frisonie, kongen af Frisland (?) eller Greiffen: i gult felt en rød grif.

Tekst til farveplanchen overfor, en gen-
givelse i ca. to tredjedeles størrelse af side
»Fo. 35 v» i Wijnbergen-våbenbogen fra
o. 1265-88. Teksten i håndskriften står
oven over det våben den hører til.

Øverste række

le Roy dorqnie, kongen af Orkney Øerne: i blåt felt et gult skib med hvidt sejl.
— Se side 466.

le de gaquart roi, kongen af Gaquart (?) eller kong Gaquarts våben (?): i hvidt felt en oprejst blå løve inden for en rød bort belagt med gule besanter.

le Roi de marroc, kongen af Marokko: i blåt felt tre gule skakbrikker.

le Roi de sardeingne, kongen af Sardinien: i hvidt felt et rødt kors.

Næstøverste række

le Roy daufque, kongen af Afrika: i blåt felt strøet med gule græske kors tre gule hjerter.

le Roy de tunes, kongen af Tunis: i hvidt felt en oprejst blå løve med gule kløer og gul krone.

le Roy darrabe, kongen af Arabien: i blåt felt tre gående gule løver med hovedet en face, anbragt over hverandre.

Tredje række

le Roi de blaquie, kongen af Valakiet: tværtribet (10 gange) af gult og rødt, herover to krydsede sorte løveforben.

le Roy de danant, kongen af Jaen (et arabisk kongerige i Andalusien): firdelt af hvidt, hvori en rød ørn, og blåt, hvori et gult kastel med sort port.

le Roi de bougis, kongen af Bougie (i Algeriet): i hvidt felt en rød fuldmåne.

le Roi de malloqs, kongen af Mallorca: i gult felt fire røde pæle øg herover en smal blå skræbjælke.

Fjerde række

le Roi de tarse, kongen af Tarsus (i Lilleasien): i hvidt felt en springende rød kanin.

le Roi de tunes, kongen af Tunis: i rødt felt strøet med gule stjerner en gul tiltagende halvmåne.

le Roi de salenique, kongen af Saloniki: i gult felt fire røde skræbjælker.

Femte række

le Roy de poulenne, kongen af Polen (?) eller Falen, dvs. Westfalen (?): i rødt felt en springende hvid hest.

le Roi de solerne, kongen af Salerno: i hvidt felt en gul sol, hvorfra der udgår røde flammer.

le Roi dalexandre, kongen af Alexandria: i rødt felt en gul dobbeltørn med blå næb og blå kløer.

le Roi darrabe, kongen af Arabien: i rødt felt en oprejst gul løve med blå kløer inden for en gul bort.

Næstnederste række

le Roi daufrique, kongen af Afrika: i gult felt en oprejst blå løve med røde kløer og rød krone.

le Roi dermine, kongen af Armenien: i rødt felt en oprejst gul løve, med hovedet en face og gult kronet, med et gult patriarkkors op fra ryggen.

le Roy de grenade, kongen af Granada: i hvidt felt en oprejst sort løve inden for en rød bort belagt med gule kasteller.

Nederste række

le Roy, kongen af, i hvidt felt en oprejst rød løve med hovedet en face inden for en sort bort med gule besanter. (Dette våben tilhørte Rikard af Cornwall, tysk-romersk konge 1257, død 1272).

le Roy de gales, kongen af Wales: fir-delt af gult og rødt, hvori fire oprejste løver af modsat farve.

le Roi de hogrie, kongen af Ungarn: syv gange tværdelt af hvidt og rødt.

le Roi dillande, kongen af Island: tværtribet (12 gange) af hvidt og blåt, med et gult skjoldhoved, og over det hele en oprejst rød løve som holder en (sort ?) økse. — Se side 463.

pen opptrer. — Løven fans på senmørskesoldatskjold, draker på normannerskjoldene i 1066, og løver var som før nevnt et iøynefallende nordisk fane-dyr i 1000 årene.

Selv om Snorre har liknende edle intensjoner som Vergil, å legge egen tids glorie også over herskerættens forfedre, så er det lite rimelig at Snorre kunne postulere at løvevåpnet rakk tilbake til 1103 hvis det først var oppatt av Håkon i 1217 eller av Inge i 1204. De to sagasteder kan tyde på at våpnet går tilbake til Sverre eller, for å være dristig, kong Sigurd Munn († 1155). Håkons mor bar i 1218 jernbyrd for å bevise at han var sønnesønn av Sverre. Håkon måtte da ha særskilt grunn til å føre samme skjoldmerke som bestefaren, for å understreke legitimiteten.

I andre tilfelle foreligger tidlige «våpen» som bare er diktet romantikk. Abbed Ketill Hermundsson på Helgafjell er visstnok den som ca. 1220 skrev Laksdøla sagaen, som foregår ca. 950–1010; han gir Kjartan «et rødt skjold med det hellige kors trukket i gull» (kap. 44), Bolle «rødt skjold og på det malt en ridder av gull» (kap. 77) og Olav På fører i møtet med sin far Irlands-kongen «et rødt skjold med en forgylt løve i» (kap. 21). Men disse tekstdiagrammene har likevel den særlige interesse at de viser at man på Island, som i Norge, hadde sans for våpen og for heraldisk terminologi så tidlig som ca. 1220, altså litt før de eldste engelske våpenbeskrivelsene jeg i øyeblikket kan erindre, de som fins hos Mathæus ca. 1244.

Mathæus har i Chronica Maiora ved året 1247 (utg. ved Madden og Luard 1877–1882, IV s. 650) og i Historia Minor (= Hist. Angl.) ved året 1250 (III s. 95) malt Håkon den Gamles våpen, «Scutum regis Norwagie» som tre

gullskip over hverandre på rødt skjold. Et lite gullkors øverst er vel bare ment som tidsbegrenset tillegg i anledning av et påtenkt korstog. Men dette skipsvåpen er kanskje (ifølge Storm 1894 utvilsomt) en forveksling med våpnet for den norske konge over Sudrøyene og Man — som førte skipsvåpen i noe annen form — siden Mathæus (III s. 95) sier at våpnet tilhører (den) Norgeskongen «qui dicitur rex Insularum». Spørsmålet er ikke helt klarlagt. Mathæus gjengir i allfall her de riksneres fargene, gull på rødt, det er et moment av interesse. Våpnet gjentas, men med blå bunn, som norsk kongevåpen i en yngre Wallford's Roll ca. 1460. Orknøyvåpnet var et gullskip på blått. Her var muligheter for forvekslinger.

*

Håkon den Gamle hadde to voksne sønner, Håkon den Unge som var født 1232 og var konge 1240–1257 i samkongedømme med sin far, og Magnus Lagabøter som etter farens og brorens død var regjerende konge. Håkon den Unge våpen var en ørn, den er å se på reversen av hans storsegls fra 1250, og seglet er kanskje ikke eldre. Altså et våpen totalt forskjellig fra farens og morfarens, men kanskje opptatt etter oldefarens, kong Sverres? — hvis dette var en ørn? Siden de to Håkon'er begge var konger, med parallele kongesegler etc., har de villet ha to likeverdige, og derfor helt forskjellige våpen. Den unge kunne ikke nøyes med en brisure-utgave av sin fars, noe som ville vært bra nok for en kronprins; men ikke når en mann har fått kongetitel. Håkon Unge kaller seg i segl og brev dominus Hacon rex Norvegiæ, = junior-konge. Hvis han hadde overlevet sin far og fått regjere alene, ville da ørnha gått videre som et varig norsk kongevåpen, eller ville han som enekonge

8. Ca. 1270-1280. Sankt Olavs investitur. Gud og engler gir ham krone, øks og trone. I konventsegl for Fransiskanernes Olavskloster i Bergen. (Stamp i Hist. mus. Bergen).

ha byttet ørnen med løven? Vi vet det ikke.

Etter unge Håkons død blir hans yngre bror Magnus (f. 1238) hyllet i 1257 for å sikre tronfølgen og er altså konge samtidig med sin far 1257–1263. I denne perioden, fra 19 til 25 års alder har han selvsagt våpen og segl, men innholdet — ørn eller løve eller — er ukjent.

Bebov for distinksjon

Som regjerende konge 1263–1280 fører Magnus sin fars opprette løve. Den står i skjoldene i hans eldre og yngre rytersegl (storsegl-revers) 1265 og 1278 og er, så vidt sees i de slitte avtrykk, en normal løve uten krone eller øks.

Med dette, om ikke før, er løven fastslått som permanent våpen for kongeætten. Men det er ikke usannsynlig at Magnus har forberedt, muligens selv tatt i bruk et nytt våpen, løve med krone og øks. Det landssegl som Jemteland fikk, har et slikt Norgesvåpen, og er kanskje skapt av Magnus — herom mere nedenfor.

Norge og Skottland, to land med livlig forbindelse, har på et tidlig tidspunkt valgt kontrafarger for sine løver, gull på rødt og rødt på gull. Men begge fant å måtte tilføye ytterligere kjennetegn, henholdsvis øks og liljestreng. Var ikke en gull løve på rødt tilstrekkelig distinkтив? En adelsløve rød på gull fins 5 ganger i Wijnber-

gen-registeret, og gull på rødt 7 ganger, men derav bare 2 ganger uten tillegg (nr. 841 Champlite-Dijon og 1250 Descouvier), i de andre tilfelle ledsgaget av billetter, småkors, stjerner. Det forelå i England ca. 1255 minst 2 adelsvåpen som var identiske med norsk kongevåpen, de er oppført i Glover's Roll (18 Arundell, 88 John le Fitz Aleyn), opprett gull løve på rødt. En betenklig konkurranse, og stadig økende.

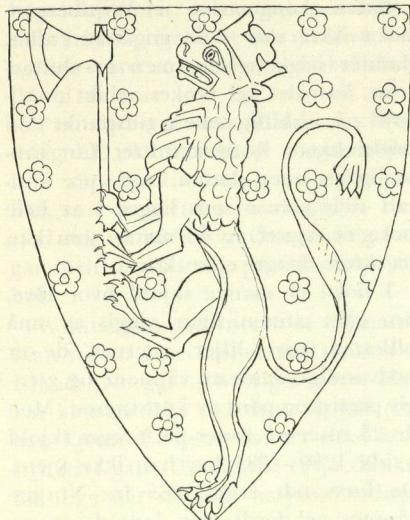
I 1200 årene var våpen med løver, kronte eller ukronte, ikke på noe vis et privilegium for kongene. Glover ca. 1255 har 214 engelske våpen, derav 25 løvevåpen for engelske grever og riddere. Det er ikke mulig uten særlige granskninger å vite om disse løver har referanse til kongelige løver gjennom slekts-, vasall- eller embetsforhold. Wijnbergen gir en serie på ca. 1250 adelsvåpen (franske, tyske, flamske m. v.) fra tida ca. 1265–1288, hvorav 124 inneholder en opprett løve som fyller skjoldet, altså 10 % og dessuten en del gående løver. Men kongemaktens symboler franske liljer, tysk ørn, kan ikke ha forbindelse med sistnevnte løvefauna. Av ca. 20 kristne riker som Wijnbergen oppfører er det bare 4 stabile kongeriker hvis våpen består i én opprett løve, Böhmen, Norge, Skottland, Sverige. Det er forståelig at de tre sistnevnte valgte å distansere seg fra de mange adelsløver ved å føye til et iøynefallende særtrekk: Norge kroner og øks, Skottland *liljestreng*, Sverige et genealogisk trekk *skråbjelkene*.

Kroner på løvehodene kan peke på kongelighet, men ikke alltid; i Wijnbergen-boka fins et dusin adelsvåpen hvor løvene er kronte. Estetisk er kronene en avgjort uheldig belastning (de er prestisjemessig begrunnet). Skal man først ha dem, bør de ha tingering som skiller dem både fra skjoldbunn og fra løven.

Løven får øks ca. 1280

I 1280 da Eirik Magnusson 12 år gammel blir konge, setter formynderregjeringen et nytt våpen i hans segl, en løve med krone på hodet og øks i fremlabbene på en skjoldbunn strødd med 23 roser (hvorav et par overskjærer). Løven og skjoldet var utvilsomt gull-rødt som før, øksen sølv med gullskaft, rosene må ha vært blå. Øksen er Sankt Olavs. En hovedhensikt var å gjøre våpnet distinktivt overfor allverdens våpen, en hovedhensikt var også å vise forbindelsen med rikshelgenen som hadde befestet den norske stat og som nå hadde europeisk ry. Kong Eirik stammet etter offisiell genealogi i rett linje fra kong Olavs mor gjennom Olavs halvbror kong Harald Sigurdsønn. Olavs helgenattributer var krone og øks. Det eldste bevarte kirkelige bilde av Olav med øksen er en romansk steinstatue ca. 1150 fra Hangölsa i Västergötland. Øksen kunne tydes på to måter, som Olavs egen stridsøks «Hel», eller, med korrekt og teologisk forklaring: som martyr-redskapet, øksen som drepte ham i Stiklestadslaget 1030. Etter dette syn holder løven martyrkongens hellige og mektige symbol, et seierens og oppstandelsens tegn likesom Kristi kors. Øks-symbolet tilhørte som helgenattribut egentlig Kirken og de kirkelige bilder. Det sattes i senere tid, etter at Kirken hadde antatt våpen (1350), i Nidaros domkirkes skjold (1450).

Ved å legge Olavssymbolet inn i kongevåpnet viste de regjerende konger seg som arvinger av den helgen som var «rex perpetuus Norvegiæ» og stilte seg under hans vern. De styrket med dette sin autoritet både overfor geistligheten og andre maktgrupper i og utenfor Norge. Og man oppnådde den rent praktiske fordel at våpnet

9. 1280. Norges kongevåpen i Eirik Magnussons første storsegl (avtrykk 1283, 1285). Norsk gotikk med reminisenser av romanske stiltrekk.

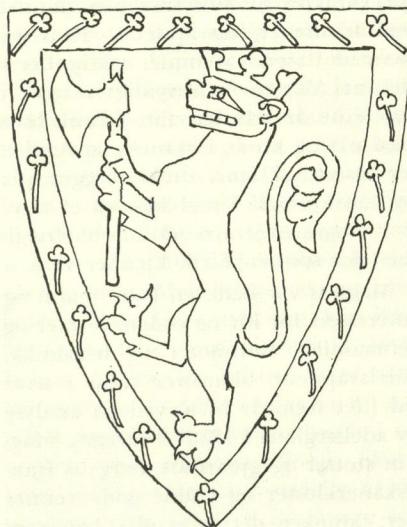
var lett kjennelig hjemme og ute som et nasjonalt norsk emblem, også når det presentertes uten fargene, såsom i segl og på mynt. Det sattes i vakre utførelser på mynt fra 1280 eller 1282 av, altså før enn det kom våpen på engelsk, dansk eller svensk mynt.

Jemteland fikk et landssegl SIGILLVM COMMVNITATIS DE IEMTHALANDIA med den kronte øksbærende løve innenfor en skjoldbord. Man har datert det til kort etter 1300 fordi eldste kjente avtrykk er fra 1303, jeg mener at stemplet både etter stil og historiske omstendigheter må dateres til ca. 1280 eller ca. 1276. Løven likner den på kongeseglet 1280. Innramningen med skjoldholdere og landskap likner detaljene på Frostatingets segl som må være skapt av kong Magnus ca. 1276 i forbindelse med den nye landslov og de dertil hørende seglbestemmelser. Det er ikke urimelig

å anta at Magnus som ledd i sin organisering av rettsvesenet også skapte Jemtelandssegl i tida 1276–1280. Landsloven han redigerte var «Sankt Olavs lov», og i seglene for Frostating (ca. 1276) og Gulating (ca. 1280–85?) avbildes Magnus som gir lov boka til de nye segleiere lagmann og lagrett, en traditio potestatis. I Jemtelandssegl får jemtelendingene – to sivile menn – kongeskjoldet i hende, kront løve med Olavs øks; de to mottar det som halvt knelende skjoldholdere. Det var politisk viktig å pointere at Jemteland var et norskt land. Skjoldborden gir karakter av provinsvåpen dannet ved brisure av riksvarpet. — Hvis jeg hermed daterer stemplet riktig betyr det at Magnus sannsynligvis også i sine siste år selv har tatt i bruk løve med øks og krone i aktuelle anvendelser såsom på fane, drakt, veger etc. og kanskje også i segl som nå er tapt. For Magnus kjennes nå 2 dobbeltsegler, men for sonnen Eirik kjenner vi 4.

Magnus var både en from mann og interessert for lov og orden, former og seremoniell, hoffmoter og heraldikk. Adelsvåpnene blomstrer frem i hans tid (det fremgår bl. a. ved en analyse av adelsseglene i 1280–90-årene). Magnus støttet og gjenreiste Bergens franciskanerkloster og hadde gode venner der; munker derfra sendte han som diplomater til Skottland og England. Klosteret har et konventsegl som jeg må stildatere til 1270- eller 1280 årene og det inneholder samme idé som det nye kongevåpet. Bildet er Sankt Olavs investitur som konge og helgen; han sitter på trone, velsignes av Guds hånd, og engler setter krone på hans hode og gir ham øksen – martyrredskapet – i hånden. Statsteorien er her ikke ny. Magnus Erlingsson tok ved sin kroning 1163 riket i len av Sankt Olav. Kong Sverre fremstilte seg som Sankt

Olavs bannerfører med oppdraget motatt i en drømmeåpenbaring. Våpnet av (1275–) 1280 innebærer en traditio potestatis fra helgenkongen til den regjerende konge. Liknende heraldiske operasjoner foretok man i England hvor man i 1200 årene konstruerte et våpen for Sankt Edward Confessor, kors og duer, hvoretter Richard 2. (1377–1399) antok banner og kongevåpen hvor Confessor-våpnet fylte høyre halvdel og Englands vanlige liljer og leoparder fylte venstre halvdel.

10. Ca. 1280. Jemtelands våpen i landets segl (lagtingseglet, Sigillum communitatis de Iemthalandia). Brisure av kongevåpnet ved en skjoldbord har også tronarvingen Håkon (segl 1286, 1292). Bord av ulike typer fins i en del norske adelsvåpen 1287 ff. Stilen i Jemteland-løven peker på en tidlig datering (før 1280) eller et tidlig forbilde. Løven har tydelige romanske stiltrekk. Den ligner bl. a. direkte den løvetype som Englands historiker Mathaeus tegnet i 1244 i en våpenserie (de 33 skjold) og i 1250 årene i sitt historieverk.

Siden kongeserien i Wijnbergenboka ikke, som i de engelske ruller, danner begynnelsen, men er sluttavsnitt, kan det vel tenkes at det er tilføyd på adskillig senere tidspunkt enn adelsrekken. Kongeavsnittet kan vanskelig gis noen datum ante quo, unntatt den grense som ligger i at hele boka er tegnet av én mann, som kan ha levet lenge eller kort.

I boka er mange skjold hvor løve, ørn eller annen figur omgis av små billetter, kors, liljer, stjerner, de er nødvendige deler av våpnene og gjenngis presist og pent av kunstneren. Men de 23 rosene i 7 rader på Norges skjold i tida 1280–1285 har han ikke kjent. De forsvant etter 1285 fra Norges våpnet, vel fordi man fant de ga en unødig dekorasjon. Hva betød de egentlig? (Mon Jomfru Maria?) Roser plassertes rundt diverse norske kongeskjold fram til 1380, de stod på norsk mynt 1280 ff. og et diadem – kronprinskrone – dannet av store roser førte Håkon 5. i hertugtida før 1299.

Stilbrudd og stilspørgersmål

Den enkle løven før 1275/80 var et feilfritt våpen. Med øksen ble våpnet vanskelig å tegne. Labber som lukker seg om et skaft gir ikke heraldisk silhuettil, og det er ikke naturlig plass for både øks og løve i samme felt. Resultatet ble med tiden den ytterst meningløse forming av skaftet til en halvsirkel som dyret tråkker i med alle fire bein, «gyngehesten». En estetisk belastning våpnet har fått ta til gjengjeld for den nasjonale gevinst som øksen har gitt.

Etter at kongen avstod fra å føre den enkle løve ble den til en viss grad tabu, ingen i adelens tok den opp, den er mangelvare i yngre norsk middelalderheraldikk. I stedet fulgte man det

høye eksempløret, fornemme personer i slekt med kongehuset tok en løve som holder sverd o. l., løve med skrabbånd, skjold delt av løve og rose, og noen tok en dyrearm som holder øks. For øvrig ble øks separat et meget populært våpenmotiv hos høy og lav, og fikk stor frekvens i bondesegl — den stod vel her både som Olavsøks og som gammelt, førkristelig profylaktisk symbol.

Wijnbergen-kunstneren er fagmann. Han tegner ikke kroner på Danmarks, Islands, Norges og Sveriges løver. Han har kanskje ikke likt dem, og har (om han kjente til dem) funnet dem konstruktivt gale. De danske er jo direkte umulige når de som nasjonaltradisjonen angir er av gull på gull skjoldbunn, de blir usynlige og en nullitet. Når Sverige og Norge har gull krone på gull løvehode er det uren tingering, de gror sammen med hodet. Dessuten stjeler kroner plass og trykker hodene ned og gir dyrene ufri holdning. De fleste adelsløver i boka er ukront; det fins et dusin med kroner, men da slik at kronenes tinktur er forskjellig fra både løvens og skjoldbunnens. Ved disse våpenløver er kronene blå, røde, svarte, gull eller sølv, alt etter hvilke andre to tinkturer de skal stå mot. I tilfellet Norge skulle kronen regelrett være sølv eller blå, for Danmark rød, for Sverige sølv eller rød. Wijnbergen gir, helt korrekt, Bøhmen-løven gullkrone (løven er sølv på rødt), likeså Tunis-kongen (løven er blå på sølv), mens Afrika-kongen, fremdeles i beste heraldiske fargestil, får rød krone (løven er blå på gull). Men psykologisk-politiske hensyn kunne i en realistisk heraldikk i Norden ikke godta annen kronefarge enn gull.

Hva så med stil og stilkronologi for tegningens vedkommende? Fins det noen likheter mellom kongevåpnet

hjemme i Norge og formen hos den franske tegnemester i våpenboka?

Fra tidsrommet ca. 1210–1350 foreligger 23 norske kongelige segl (for konger 14, dronninger 2, hertuger 4, hertuginner 3) som inneholder Norges løve. Stilen er fra først av hjemlig norsk og samtidig i nært samsvar med de spenstige skotske kongeløver og engelske adelsløver, og beholder lenge noe av dette energiske, maskuline og friske preg. Ingen av dem (unntatt kanskje dronning Blancas lille løve 1346) har en direkte likhet med Wijnbergentypen. Først med løven i Håkon 6.s kongesegl 1355 kommer en norsk løve som både i komposisjon (labbenes stilling) og detaljer (ragg og haledusk) virkelig ligner Wijnbergentypen med dens behagelig avslappede stil.

ISLAND

Våpnet for le Roi d'Islande i Wijnbergen-boka svarer ikke til noe kjent våpen for Island i middelalderen og er sannsynligvis et fantasivåpen, eller muligens en fantasimessig forbedret utgave av et ekte Islandsvåpen. Boka angir for kongen av Island, hvilket vi må oversette til Norges konge i egenkap av konge over Island: *tverrstripet av sølv og blått med gull skjoldhode og det hele belagt med en opprett rød løve som (med to labber) holder en blå eller svart (?) kortskaffet øks.* Åpenbart ment som en brisure av Norges våpen, men med vidtgående midler, her er dobbelt brisure. Med bare løvens og skjoldhodets farger, alt-så rød løve på hel gull-bunn, ville man fått et rent og likeframt kontravåpen til Norges, slik forholdet er mellom Islands og Norges flagg idag, men sølv-og-blå stripene er en ekstra og heraldisk sett overflødig komplikasjon.

Skulle den ha en mening måtte det være å unngå et uttrykk for likestilling av de to stater og antyde et underordningsforhold.

Wijnbergen-forfatteren gjengir mange ekte våpen hvor en rød eller svart løve er lagt på tverrstripet skjold: Estouteville svart løve på sølv og røde stripes (nr. 356, 489); Rouvray og Saucy rød løve på gull og blå stripes (nr. 362, 439, 472); grevene av Lusignan i 1100–1200-årene, her nevnt som konger av Kypros, en rød gullkronet løve på sølv og blå stripes (nr. 1276, se plansjen); grevene av Luxembourg det samme (nr. 523, 524, 629); og unge Waleran av Luxembourg († 1288) det samme men med brisure, han har ukronet rød løve på blå og sølv stripes og et tilføyet gull skjoldhode (nr. 525, 676).

Gi herr Walerans løve en øks å holde, og man har Islandsvåpenet.

Hvis forfatteren har diktet et våpen for dette fjerne land har han, som det synes, uten spesiell grunn valgt å etterlikne et av de ovennevnte, som han har likt.

Hva vi vet er at de norske biland Jemteland, Orknøyene, Man og Færøyene hadde våpen. Så man kunne også vente et for Island. I Jemtelands landssegl stod Norges våpen med tillegg av skjoldbord, i Orknøyenes uten bord, men dessuten førte Orknøyene sitt vel kjente skipsvåpen. Færøy-merket var en saubukk.

Republikken Island ble statsrettlig tilsluttet Norge – ikke inkorporert, men forenet under felles konge – fra 1261/64. I de første år satte kongen en jarl over Island, litt senere bare to lagtmenn. Men vi kjenner hverken noe landssegl eller noen våpenføring på vegne av Island i 1200- eller 1300-årene. Et islandsk personlig lagmannssegl så sent som 1497 har norsk riks-

motiv, Sankt Olavs bilde, noe som kan tenkes å være gammel arv.

Sven Tito Achen har i sin avhandling 1962 om Islands våpen (HT nr. 5 s. 197–204) fremholdt at stripene i Islandsvåpnet kan skyldes, ikke heraldiske, men rent sfragistiske hensyn, våpnet skjelnes dermed fra Norges i de fargeløse segl.

Teoretisk er stripebunnen det primære og det gylne skjoldhode sekundært (jfr. Waleran).

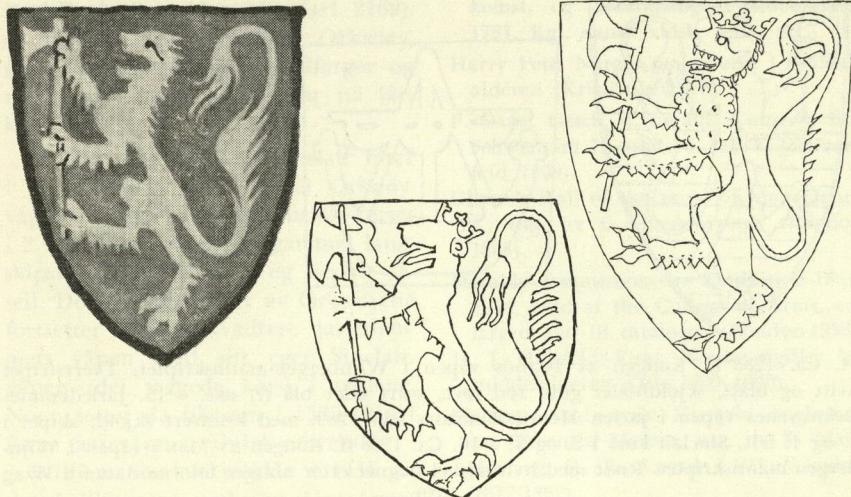
Det er vanskelig å tro at dette utspesulerte og heraldisk noe dilettantiske våpen er ekte. Mot ektheten taler det forhold at konstruksjonen med fargebrudd i form av et dyr lagt på stripet skjold ikke forekommer i noe norsk våpen 1200–1400 og er et syndlig fenomen, ukjent også i dansk heraldikk 1200–1400.

Det stokkfisk-våpen som langt senere ble påduttet Island er uten forbindelse med 1200 årenes heraldikk.

Et islandsk statsvåpen som er en variasjon av Norges i tida 1261–1300 ff. er tenkelig, men vi kan ikke her stole på Wijnbergen-bildet. Selv om løven er vakkert tegnet.

Paul Warming har, i Archivum Heraldicum 1968, regnet med at våpnet bør tas for ekte siden våpentegneren kjenner Mans og Orknøyenes. Han fremsetter den teori at de hvite og blå stripes representerer innholdet i den fane som kong Håkon ga Gissur Torvaldsson i Bergen i 1258 (Sturlungasagaen), da Håkon gjorde Gissur til jarl over Island med det formål å bringe landet inn under norsk overhøyhet. Jarlefansen skulle altså ha inneholdt stripes, og stripene deretter, enten før eller etter 1280, være blitt innskutt i et løhevåpen for Island med inverterte norske farger.

Jeg tør ikke ta noe standpunkt til denne interessante teori. Sagaen nev-

11. Ca. 1288 ff. Norges konges våpen i Wijnbergen-manuskriptet. Rødt med gul løve og gul øks. (Her etter fargelagt foto fra Haag 1939). – 12. Ca. 1305. Håkon 5.s våpen i hans annet storsegl (14 avtrykk 1305-1318). Stilnedgang. Seglet antas utført av en gullsmed i Paris, men reversen med løven står ikke på hoyde med adversens ledige og fornemme tronbilde og har heller ikke noe av den oppadstrebende holdning og den ild og det liv som løvene hadde (i skjold og skaberak) i Eiriks kongesegl 1286/1289, som også var fransk arbeide. – 13. 1358. Håkon 6.s kongevåpen i hans sekret.

Over skjoldet står hjelm med løve i hjelmtegnet.

ner ikke noe om hvorvidt fanen hadde figurinnhold.

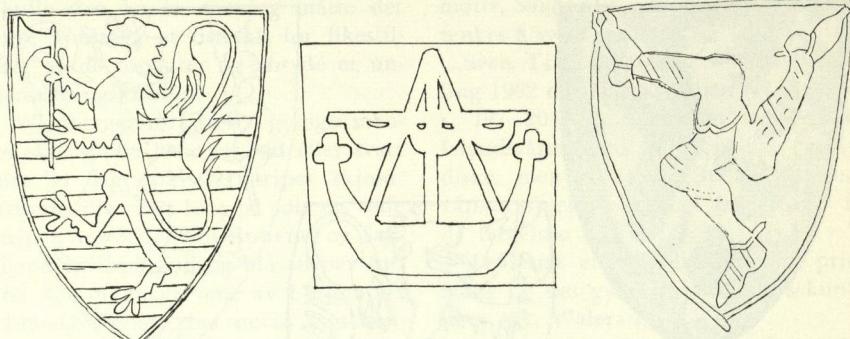
Den opplyser forøvrig at Håkon utstyrte den nye jarl med både fane og lur. Stridsfane og krigslur hørte sammen i Norge, og disse førstelige attributter ble holdt høyt i ære. Så sent som i 1528 frembar jemtelendingene sitt lands segl, banner og lur for landsherren Vincents Lunge, idet de hyllet kong Frederik (Dipl. Norv. XIV 686).

MAN

Den norske ekspansjon til et Stor-Norge, det Nordsjøveldet som var vikingtidens og Magnus Barfots store mål, ble avskrevet ved freden i Perth 1266 (Dipl. Norv. VIII. 9) hvor Norges konge Magnus Lagabøter avstod

til Skottenes konge Man med de øvrige Suderøyene, etter at Mans konge — som også het Magnus — hadde svoret Skottekongen troskap. Inntil da var Man et eget norsk land; øya var erobret av nordmenn i 800 årene, og hadde egne norske konger; men i tiden ca. 1100—1266 var de vasallkonger under kongen i Norge.

Kongeriket Mans triskel-våpen antas å være minst så gammelt som fra ca. 1250 da øya ennå var norsk. Wijnbergen har for le Roi de men: *på rødt tre brynjekledd bein i triskelform, av sølv og med gull sporer*. Samme våpen, angitt verbalt som gulez a trois iambes armes argent, og med samme eierenavn le roy de Man, fins i en engelsk skriftlig våpenbok fra ca. 1275, Wallford's Roll, som våpen nr. 17 (1275-eksem-

14. Ca. 1288 ff. Kongen av Islands våpen i Wijnbergen-manuskriftet. Tverrstripet hvitt og blått, skjoldhodet gult, rød løve, svart eller blå (?) øks. – 15. Jarledømmet Orknøyenes våpen i jarlen Henrik Sinclair's segl 1389, med kvadrert skjold; skipet i 1. og 4. felt, Sinclair-kors i 2. og 3. – 16. Ca. 1288 ff. Kongen av Man's våpen i Wijnbergen-manuskriftet. Rødt med hvit triskel (tegnet etter ufarget foto mottatt fra Haag 1939).

plaret er tapt, men bevart i avskrift 1607, Brit. Mus. MS. Harl. 6589). I den vakre engelske våpenbok fra ca. 1270–1280 manuskrift B 29 hos Heralds' College, London, er våpnet for le Rey de man malt med stor bredde. Det følger, likesom hos Wijnbergen, nestnærmest etter Norges. Også her er beinene brynjekledd. Men profilen er ulik. I B 29 roterer triquetraen slik at de to øvre bein sparker mot heraldisk høyre, hos Wijnbergen går rotasjonen i motsatt retning.

De tre sammenføyde bein finns også i norske privatsegl for Hallstein Thorleifsson 1303 og Nikulas Hallsteinsson 1345. De har kanskje arvet våpnet etter kong Harald av Man som i 1246 ektet kong Håkon den Gamles datter Cecilia; Hallstein kan ha vært hennes sønn (av et annet norsk ekteskap). Hallsteins triskel og Nikulas' har motsatt rotasjon.

Figuren betydd i tidlig antikk Solen som roterer og løper, og figuren kunne da ha sol-ansikt i midten. På mynt

fra Syracus i 3. årh. f. Kr. stod emblem, og hentydet der kanskje til at øya Sicilia, «Trinacria», er trekantet. Middelalderen lot trekant-figuren bety Den treenige Gud. Et roterende triangel er Trinitas-tegn på Harald Hardrådes mynt.

ORKNØYENE

Øyene hadde norsk befolkning siden 800–900-årene. Herskeren på Orknøyene var ikke konge. Han var fyrste, en jarl med militær makt og relativt stor selvstendighet, men ble formelt underlagt Norges konge. Orknøyene var fra ca. 1100 norsk fyrstelen.

Wijnbergen-heraldikeren i 1200 årene maler et våpen for le Roy d'orquenie slik: *på blå bunn et gull skip med utspent sølv seil*. Tegningen er skadd; man må tro den betyr et langskip. Høye stavner med drakehoder kan skjelnes, og sideror; i seilet skimtes *røde stripers*; altså høvdingeskip. I en sen våpenrulle ca. 1460, Randle Hol-

mes' Book (Brit. Mus. MS Harl. 2169), er våpnet, The Armys of Orkeney, malt med de samme hovedfarger og utspent seil, men skipet har nå fått kasteller.

Orknøy-jarlen Henrik Sinclair fører i et våpensegl (1379) 1389 Orknøy-våpnet i 1. og 4. felt og Sinclair-korset i 2. og 3. felt. Skipet er gammel langskipstype med en mast og beslått råseil. De følgende jarler av Orknøyene fortsetter med å kvadrere jarledømmets våpen med sitt eget Sinclair-våpen (det taggede kors) i seglene. Noen setter da likesom i 1389 skipet foran ættevåpnet, andre omvendt.

William Sinclair trekker i 1456 en skotsk liljestreng omkring skipsvåpnet på seglet, slik at våpnet skifter nasjonalitet allerede før landet i 1469 traktatmessig – ved pantsetting – går tapt for Norges krone.

Orknøyenes landssegl, det vil si lagtingets, er fra ca. 1300 eller litt senere (?). Det heter SIGILLVM COMVNTATIS ORCADIE og inneholder ikke skip men Norges vanlige kongeskjold, med løve og øks. To menn i korte kjortler og brynjehoser løfter skjoldet opp.

Litteratur

S. T. Achen: Bergensfarerne og Islands ældste våben (Herald. tidsskr. 1962).

P. Adam-Even, L. Jéquier: Un armorial français du XIIIe siècle, l'armorial Wijnbergen (Arch. hérald. Suisses 1951-1954).

Chr. Brinchmann: Norske konge-sigiller og andre fyrtelige sigiller fra middelalderen (Kristiania 1924).

Jens Bull: En hittil ukjendt tegning av Norges kongevåben fra ca. 1300 (Historisk tidsskrift 29, 1930-1933 s. 545-548 med 1 pl.).

A. C. Carstens: Det norske vaabens op-

komst og forandringer (København 1781, Kgl. dansk vidsk. selsk. skr.).

Harry Fett: Norges malerkunst i middelalderen (Kristiania 1917).

P. Ganz: Gesch. d. herald. Kunst in der Schweiz im 12. und 13. Jahrh. (Frauenfeld 1899).

Glover's Roll of the reign of king Henry 3., utg. av G. J. Armytage (London 1868).

Heralds' commemorative Exhibition 1884-1934, held at the College of Arms, enlarged and ill. catalogue (London 1936).

H. J. Huitfeldt-Kaas: Norske sigiller fra middelalderen (Oslo 1899-1950).

Mathæus Parisiensis: Historia Anglorum og Chronica Maiora, utg. av F. Madden og H. R. Luard I-VII (London 1877-1882).

F. Palgrave: Antient kalendars and inventories of the treasure of H. M. Exchequer (London 1836).

C. J. Schive: Norges mynter i middelalderen (Kristiania 1865).

Gustav Storm: Norges gamle vaaben, farver og flag (Kristiania 1894, Vidsk. selsk. skr.).

H. Trætteberg: Norges statssymboler til 1814 (Oslo 1933, Hist. tidsskr. bind 29, og særtrykk).

Samme: The coat of arms of Norway (American-Scandinavian Review, New York 1964).

Samme: Geistlige segl i Bergens bispedømme (festskr. Bjørgvin bispestol, red. P. Juvkam. Bergen 1968).

Samme: Borg i segl, mynt og våpen (Oslo 1967).

Samme: Artikler i Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder (Domkapitelsegl, Domkirkevåpen, Domsegg, Furstliga sigill Norge, Helgonvåpen Norge, Hjelmtegn, Kongesegl, Lagtingssegl, Landskapsvåpen, Løve, Merke og fløy, Rikssegl, Riksvåpen og kongevåpen, Rose).

A. R. Wagner: A catalogue of English mediaeval rolls of arms (London 1950).

W. S. Wallford: A roll of arms of the 13th century (Archaeologia bind 39, 1863, side 373-387).

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[sv] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.